

چکیده مقالات همایش ملی
«بررسی آراء و آثار تیتوس بورکهارت»

موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران

دی ماه ۱۳۹۹

اعضای کمیته علمی:

سید محمدحسین نواب	بابک عالیخانی	غلامرضا زکیانی
سیدرضی موسوی گیلانی	سیدرضا فیض	غلامحسین ابراهیمی دینانی
سیداحمد غقاری قره‌باغ	رضا کوهکن	غلامرضا اعوانی
عارف امامی مهر	نصرالله حکمت	سید محمود یوسف‌ثانی
سعید انواری	سیدحسین موسویان	حمیدرضا فرزانیار
سیدشاهین محسنی	سعید بینای مطلق	شهرام پازوکی

دبیر علمی: حمیدرضا فرزانیار

دبیر تخصصی: سیدشاهین محسنی

دبیران اجرایی: حسین رستمی جلیلیان و سعید ماخانی

ضرورت برگزاری همایش

تیتوس ابراهیم عزالدین بورکهارت/ Titus Ibrāhīm Izz al-Din Burkhardt (۱۹۰۸-۱۹۸۴) حکیم متأله و صاحب نظر برجسته در علوم سنتی و مبانی هنر دینی، در بستری گسترده از مابعدالطبیعه، علم النفس، عرفان، رمزشناسی و نقد تجدد در ابعاد گوناگون آن، آثاری مهم بر جای گذاشته است. بخش قابل توجهی از پژوهش‌ها و آثار بورکهارت به هنر قدسی و سنتی ادیان الهی تعلق دارد و از این نظر او علاوه بر مقالات متعدد درباره هنر اسلامی، چندین کتاب مهم دارد که خصوصاً کتاب «هنر اسلامی: زبان و بیان» شاهکاری در معرفی و تبیین مبانی هنر اسلامی است. بدین ترتیب، آشنایی با آثار بورکهارت - در کنار آثار رنه گنون، فریتهوف شوآن، آناندا کوماراسوامی، مارتین لینگز و سیدحسین نصر - برای هر مطالعه جدی هنر در دوره حاضر ضروری است و تاکنون جایگزینی ندارد. از این روی، این همایش با بررسی آثار و اندیشه‌های بورکهارت می‌کوشد تا فرصتی را برای چنین مطالعه‌ای فراهم آورد.

فهرست

- ۱..... «ملاحظاتى درباره سیدی ابراهیم تیتوس بورکهارت»
- ۳..... «تیتوس بورکهارت در ساحت عرفان ابن عربی»
- ۴..... «جهان‌شناسی سنتی بورکهارت»
- ۵..... «نسبت جاودانه حکمت و هنر»
- ۵..... «افلاطون، میرعماد، تیتوس بورکهارت»
- ۶..... «بورکهارت: حقیقت و هنر»
- ۷..... «سهم بورکهارت در شناخت معماری ایران»
- ۹..... تبیین روش تأویلی بورکهارت
- ۹..... در تألیف کتاب شارتر، پیدایی کاتدرال
- ۱۱..... «مبنای معرفت شناختی تیتوس بورکهارت در باره هنر اسلامی و نقد نگرش الگ گرابار»
- ۱۲..... «نگاه کشفی بورکهارت به حروف و تطبیق آن با علم الحروف محی الدین ابن عربی»
- تقریر تیتوس بورکهارت از نکاح کیمیاوی روح و نفس و تطبیق آن با سنت چینی کیمیای
زرین
- ۱۴.....
- سنگ، خشت، چوب و قصد خوب: بورکهارت و تحلیل نسبت سازنده و ساخته شده در
معماری اسلامی
- ۱۵.....
- ۱۶..... «گزارش، شرح و نقد دیدگاه بورکهارت
- ۱۶..... درباره نگارگری ایرانی»

- بررسی دیدگاه بورکهارت در نوع تأثیرپذیری مستقیم هنر اسلامی از قرآن کریم با تکیه بر هنر
خوشنویسی اسلامی ۱۷
- ملاحظات درباره کتاب کیمیا، علم جهان، علم جان از تیتوس بورکهارت ۱۸
- نقد روش شناختی نقدها بر زیبایی‌شناسی اصحاب حکمت خالده با تکیه بر آراء بورکهارت ۱۹
«گذار از مساجد ستون‌دار به مساجد گنبدخانه‌ای» ۲۰
- «اصالت عرفان اسلامی از منظر سنت‌گرایان» ۲۱
- ملاحظات انتقادی درباره روایت و ۲۲
- تفسیر بورکهارت از فیزیک مدرن ۲۲
- «ماهیت تمدن اسلامی براساس دیدگاه تیتوس بورکهارت» ۲۴
- جایگاه غایت در هنر دینی و هنر قدسی ۲۵
- استعاره تربیتی کیمیاگری از دیدگاه تیتوس بورکهارت: تربیت، هنر کیمیاگری ۲۶
- مطالعه تطبیقی هنر مقدس در ادیان مسیحیت و اسلام از دیدگاه تیتوس بورکهارت ۲۷
- رمز پردازی در فرش دستباف ۲۸
- با تکیه بر نظریات تیتوس بورکهارت ۲۸
- مروری بر آراء تیتوس بورکهارت ۲۹
- و برخی همفکرانش درباره موسیقی ۲۹
- «سهم بورکهارت در شناخت معماری ایران» ۳۰

چکیده مقالات

«ملاحظاتى درباره سیدی ابراهیم تیتوس بورکهارت»

سید حسین نصر*

(برگردان مصاحبه): این متن اختصاص دارد به نظرات کلی هم راجع به حیات و هم راجع به آثار و هم راجع به افکار مرحوم تیتوس بورکهارت که اسم سنتی ایشان، سید ابراهیم بود. او از فضائل و استعدادهای گوناگون برخوردار بود. خداوند به او، نعمت‌های بزرگ داده بود. هم استاد بی‌نظیر در هنر بود و هم در فلسفه و متافیزیک و هم در زمینه ادیان؛ و آثار بسیار برجسته‌ای از خود به‌جا گذاشت. اولین اثر خیلی مؤثر ایشان، ترجمه قسمت اول، قسمت متافیزیکی *فصوص الحکم* ابن عربی است. آن کتاب، بیش از کاری که نیکلسون و دیگران، قبلاً انجام داده بودند، در معرفی کردن ابن عربی به دنیای وسیع‌تر علمی و آنها که در غرب هم علاقه‌مند به عرفان و هم دین بودند، مؤثر افتاد. بعد هم ایشان کتاب‌های دیگری در زمینه تصوف نوشتند. اصولاً نوشته‌های آقای بورکهارت را می‌شود به چند دسته تقسیم کرد. یکی کتاب‌هایی است که صرفاً مربوط به دنیا و فرهنگ اسلامی است که تعداد آنها از همه بیشتر است. مقالات متعدد که ایشان هم به آلمانی می‌نوشتند و هم به زبان فرانسه. کتاب‌ها هم بیشتر، علاوه بر کتاب *فصوص الحکم*، می‌توان ترجمه قسمت‌های خیلی مهم *الانسان الکامل* عبدالکریم جیلی را از عربی به فرانسه نام برد. همچنین قسمتی از آثار ابن عربی مربوط به احکام نجوم که کلید احکام نجوم ابن عربی بود. کتاب کوچکی که در عین حال، فوق‌العاده مهم و ارزنده است، برای آنها که علاقه‌مند به علوم اسلام هستند.

کلیدواژه‌ها: بورکهارت، زندگینامه، سفر معنوی، ابن عربی، اسلام، سنت.

«تیتوس بورکهارت در ساحت عرفان ابن عربی»

سید رضا فیض*

تیتوس بورکهارت (Titus Burckhardt 1908-1984) یکی از نخستین اندیشمندان معاصر اروپایی است که در مغرب‌زمین به معرفی و نشر آثار عرفانی، به‌ویژه آثار ابن عربی پرداخته است. برگردان بخش مهمی از *فصوص الحکم* ابن عربی برای نخستین بار به یک زبان اروپایی (فرانسوی)، با عنوان *حکمت پیامبران*، از او در معرفی این اثر، و یا به گفته خود او، معرفی «متافیزیک» ابن عربی به اندیشمندان غربی چهره‌پیشگامی ساخته است. داستان سفر بورکهارت جوان به مغرب اسلامی (مراکش) و اقامت وی در شهر فاس نیز شنیدنی است. فضا و مسجدها و بناهای این شهر است که در آینده، الهام‌بخش اندیشه او در هنر اسلامی و هنر معماری و شهرسازی سنتی می‌باشد. باز در مدینه الفاس است که او با قشیری ۳۷۴-۶۵ق. و عبدالکریم جیلی ۷۶۷-۸۲۶ق. و ابن عربی ۵۶۰-۶۳۷ق. آشنا می‌شود تا سرنوشت اندیشه و آثار او را رقم بزنند. مقاله در دو بخش تنظیم شده است: بخش یکم به زندگی بورکهارت و بخش دوم به آثار او درباره ابن عربی می‌پردازد.

کلیدواژه‌ها: تیتوس بورکهارت، عرفان، عرفان ابن عربی، معماری و شهرسازی سنتی.

«جهان‌شناسی سنتی بورکهارت»

غلامرضا اعوانی*

یکی از کارهای مهم تیتوس بورکهارت که تاکنون ناشناخته مانده است، تحقیقات او دربارهٔ جهان‌شناسی ادیان و حکمت‌های قدیم و مقایسهٔ آن با جهان‌شناسی جدید است. بدون شک مطالعات بسیار وسیع او در هنر مسیحی، اسلامی، بودایی، هندی او را به نحو عمیقی با جهان‌شناسی آنان آشنا کرده است. به‌علاوه وی علاوه بر مطالعهٔ عمیق کتب عرفانی ادیان نام‌برده به‌خصوص عرفان اسلامی، دو رساله کتاب *فصوص الحکم* ابن عربی و *انسان کامل* عبدالکریم جیلی را به زبان فرانسه ترجمه و تحشیه کرده است که در نوع خود کم‌نظیر است. به‌علاوه از آثار مهم او در زمینهٔ جهان‌شناسی، ترجمه و شرح *رسالهٔ مواقع النجوم* ابن عربی به زبان فرانسه است، ولی علاوه بر ترجمه و شرح این رساله از آثار دیگر ابن عربی برای شرح این رساله استفاده کرده است. وی علاوه بر این، دربارهٔ جهان‌شناسی دانته خصوصاً در منظومه *کمدی الهی* او پژوهش‌های ژرفی انجام داده است و تا حدی تأثیرپذیری غیرمستقیم او را از منابع اسلامی نشان داده است. آنچه در زیر می‌خوانید خلاصه بخش‌هایی است از دو مقاله او تحت عنوان «جهان‌شناسی و علم جدید» و «زیرا حق با دانته است».

کلیدواژه‌ها: بورکهارت، جهان‌شناسی، سنت گرای، جهان‌شناسی سنتی، ابن عربی.

«نسبت جاودانه حکمت و هنر

افلاطون، میرعماد، تیتوس بورکهارت»

سعید بینای مطلق*

به نظر افلاطون، آهنگ و سخن موزون از درونی نیک و ساده، نه ساده لوح، حاصل می‌شود. به سخن دیگر، زیبایی و حکمت در هنر از زیبایی درون سرچشمه می‌گیرد. در نظر میرعماد (یازدهم ه. ق.) نیز زیبایی و لطف در کتابت (خوشنویسی) زمانی پدیدار می‌شود که کاتب خود از زشتی درون پیراسته شود. نقد تیتوس بورکهارت به هنر مدرن نیز با نظر به نسبت میان حکمت و هنر، و ضرورت زیبایی درون در هنرورزی صورت می‌پذیرد. دیدگاه وی نمودار تداوم سنتی است که از گذشته تاکنون، چه در شرق و چه در غرب، همچنان برجاست. با اینهمه، اگر در گذشته میان هنر و جامعه هماهنگی و پیوندی طبیعی وجود داشت، چگونه می‌توان، با نظر به نقد تیتوس بورکهارت، برای هنر سنتی جایگاهی در جامعه مدرن قائل شد؟ این مقاله تلاشی است برای پاسخ به این پرسش.

کلیدواژه‌ها: افلاطون، میرعماد، تیتوس بورکهارت، ژولیوس اول.

* دانشیار فلسفه دانشگاه اصفهان.

«بورکهارت: حقیقت و هنر»

حمیدرضا فرزانه یار*

حکیم متألّه سوئسی تیتوس بورکهارت (۱۹۸۴-۱۹۰۸)، از متفکران بزرگ قرن بیستم میلادی است، که تأملات و آثار او قلمرو وسیعی از جهان‌شناسی، عرفان، کیمیا، رمزشناسی، هنر، تا ارزیابی علوم جدید و نقد مبانی تجدد را شامل می‌گردد. بخش بزرگی از آثار بورکهارت به هنر تمدن‌های الهی در شرق و غرب اختصاص دارد. بورکهارت نشان می‌دهد که هنر سنتی با دین یا سنتی که از آن برآمده پیوندی درونی دارد و حقایق باطنی ادیان را با زبان تمثیل بیان می‌کند. برای آشنایی عمیق با هنر و تمدن اسلام و ریشه‌های آن، بورکهارت سال‌ها در مراکش زندگی کرد و در آنجا به تحصیل علوم و معارف دینی پرداخت و نیز به بسیاری از کشورهای اسلامی در شمال آفریقا و آسیا سفر کرد. بورکهارت شارح و مفسر بزرگ هنر اسلامی در دوره معاصر است و در آثار متعدد خود در این باره با رجوع به مبانی اسلام، خصوصاً اصل توحید، معانی هنر سنتی و قدسی اسلام را توضیح می‌دهد.

کلیدواژه‌ها: بورکهارت، حقیقت، عرفان، تمثیل، هنر سنتی، هنر اسلامی.

«سهم بورکهارت در شناخت معماری ایران»

محمدرضا حائری مازندرانی*

در این مقاله از طریق مراجعه مستقیم به آثار معماری ایران و اندیشه‌های بورکهارت، مفاهیم جوهری و مصالح فراموش شده در معماری معاصر ایران معرفی می‌شود. بورکهارت در فصل هفتم کتاب هنر/اسلامی در مبحث هماهنگی از الگوی مبنا سخن به میان می‌آورد: «الگوی مبنا که هنرمند پیوسته از آن سرمشق می‌گیرد و در آن برحسب ضرورت، گوناگونی‌های خاصی پدیدار می‌کند، این الگوهای مبنا، بی‌شمار هستند از آن رو که جلوه‌گاه‌هایی از واقعیات و حقیقت هستند». و این همان شیوه‌ای است که قرن‌ها معماری ایران را تداوم و تعالی بخشید تا اینکه این الگوها را کنار گذاشتیم. معماری را در جامعه معاصر ایران کمتر به عنوان هنر به رسمیت می‌شناسند و مقام امروزی معماری در پایین‌ترین سطح آموزش و کیفیت‌آفرینی قرار گرفته است. حال آنکه بورکهارت معماری را در زمره هنرهایی می‌داند که نقش تعیین‌کننده در تأمین امنیت و آرامش را برعهده دارد. تیتوس بورکهارت معماری جهان اسلام و معماری ایران را از زاویه هنر قدسی نگاه و وجوه تاریکی را از این معماری روشن کرده است. نماینده ایرانی این دیدگاه سید حسین نصر و لاله بختیار هستند... نصر و بختیار مرتبط با ایران دیدگاه معماری به‌مثابه هنر قدسی را بسط داده‌اند و معتقدند که نمود واقعی هنر قدسی در محدوده فرهنگ ایرانی تنها به دوره اسلامی منحصر نمی‌شود و به دوره‌های زرتشتی پیش از اسلام نیز باز می‌گردد و این که باغ‌های چهار گوشه‌ای که حول مرکز درونی شکل گرفته‌اند از قداست برخوردار هستند دارد اشعاری که سروده شده همانند گات‌ها قداست دارند و بعد از اسلام و همین الگوها ادامه پیدا کرده در قالی و باغ و هنرهای سنتی تجلی پیدا کرده‌اند و جملگی تمثیل این جهانی بهشت هستند... و معتقدند سنت به این گونه تعریف شده نیست و اگر هم در حال حاضر خاموش به‌نظر می‌رسد این به معنای از بین رفتن سنت نیست... سنت اندیشه هدایت‌کننده در جامعه بوده... و مهم‌ترین تأکید این دیدگاه در مورد معماری و به‌ویژه تأکید بورکهارت این است که

* مهندس معمار و کارشناسی ارشد معماری از دانشگاه شهید بهشتی.

می‌بایست ترکیب کمیّت به کیفیت بدل شود... و این نکته بسیار مهمی است و می‌بایست مورد عمل و تجربه قرار گیرد و به ساحت معماری سنتی ارتقا یابد چرا که این معماری آدمی را به برانگیختن تأمل و مراقبه هدایت می‌کند. آیا اندیشه‌های بورکهارت درباره معماری صرفاً می‌بایست در درون کتاب‌ها باقی بمانند؟ آیا کتاب‌های بورکهارت صرفاً باید در میان عده‌ای متخصص علاقمند در گردش باشد؟ آیا نمی‌توان اندیشه‌ها و کتاب‌های بورکهارت را در زمره مفاد درسی دانشکده‌ها و مدارس معماری تدریس نمود؟ آیا نمی‌توان بر اساس نظریات بورکهارت پژوهش‌های عمقی‌تری درباره معماری ایران انجام داد؟ آیا نمی‌توان طبق دستاوردهای متفکرانه بورکهارت ساختمان ساخت و ساختمان سازی معاصر را به سمت و سوی معماری سوق داد؟

کلیدواژه‌ها: معمار، تبدیل کمیّت به کیفیت، فضای محدود و بی مرز.

تبیین روش تأویلی بورکهارت در تألیف کتاب شارتر، پیدایی کاتدرال

لادن اعتضادی*

امروزه معماری از قالب تاریخ‌نگاری و شناخت ظواهر آثار فراتر رفته و معناشناسی آثار تاریخی و سبک‌های معماری مد نظر محققان است. کتاب «شارتر و پیدایی کاتدرال» را می‌توان یک اثر معناشناختی در حوزه «تاریخ معماری» دانست که از شیوه‌های رایج معناشناختی نیز فاصله دارد. بورکهارت اندیشمند سوئیسی - آلمانی، از نحله سنت‌گرایان و باورمند به اصل "خرد جاویدان"، هم‌زمان یک هنرشناس و مورخ تحلیل‌گر هنر و معماری است که نظریات و آثار او در ایران شناخته شده هستند. وی در نگارش آثاری در زمینه هنر، معماری و شهرشناسی عمیقاً متوجه بستر فرهنگی - اعتقادی پیدایش اثر است. کتاب "شارتر و پیدایی کاتدرال" شاید برجسته‌ترین اثر وی در این زمینه باشد. بورکهارت در مقدمه کتاب می‌نویسد: "از دیدگاه زمانه هیجان‌زده و بیش از حد عقل‌محور که ما در آن زندگی می‌کنیم، مردم قرون وسطا غالباً انسان‌هایی ضعیف، کودک صفت، خام و فارغ از تأثرات روانی پیچیده تصور می‌شوند..." از دید او عصر حاضر "بیش از حد راسیونالیست و دور از آرمان‌ها و درک معنویات مردم قرون وسطا است. کار دشوار بورکهارت در این کتاب، نزدیک کردن دو ساحت اندیشه قرون وسطایی و اندیشه مدرن، برای درک یک اثر شاخص معماری مسیحیت قرون وسطایی است. وی در این تألیف دست به نوعی پدیدارشناسی بر مبنای روش تأویل متن در نظام مدرسی قرون وسطا زده و توانسته است با تسلط بر هنر و معماری ادیان و مبانی معرفت‌شناسی مسیحی و استفاده از اسناد و شواهد تاریخی و مطالعه میدانی دقیق اثر، متنی مستند و قابل اعتماد برای مخاطب معاصر فراهم آورد. - کاری سترگ در جهت شناخت یک اثر و یک دوره معماری برجسته مسیحیت بر مبنای اشراف بر "معنویات" حاکم بر اندیشه مردم آن دوران و قابل فهم برای محققان معاصر-

* عضو هیأت علمی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه شهید بهشتی.

مقاله حاضر با هدف تبیین روش علمی - معرفتی بورکهارت در کتاب "شارتر و پیدایی کاتدرال"، برای محققان تاریخ معماری، به ویژه محققان آثار معماری تاریخی ایرانی نگاشته شده است و کوشش دارد تا مکتب عقلانی و روش معناگرای بورکهارت در تبیین معماری کاتدرال شارتر را با یافتن پاسخ این پرسش‌ها که تألیف کتاب مبتنی بر چه اصول روشی، کدام مبانی فکری، کدام اسناد تاریخی و تا چه حد و به چه صورت متکی بر تحقیق میدانی است؟ کریچلو می‌نویسد روش بورکهارت همان روش تأویلی است که در نظام مدرسی شارتر تدریس می‌شده. حال پرسش این است که این روش چیست و چگونه بورکهارت آن را برای تأویل یک بنا به کار برده است؟

کلیدواژه‌ها: تیتوس بورکهارت، کاتدرال شارتر، تأویل اثر، تاریخ معماری، معناشناسی هنر و معماری، پدیدارشناسی، جاودان خرد، سنت‌گرایی، تاریخی‌گرایی، معرفت‌شناسی، انسان‌شناسی فرهنگی.

«مبنای معرفت شناختی تیتوس بورکهارت در باره هنر اسلامی و نقد نگرش الگ گرابار»

سید رضی موسوی گیلانی*

یکی از پرسش‌های جدی در عرصه هنر اسلامی این است که آیا هنر اسلامی، هنری بدون راز و رمز، دنیوی، تزئینی، غیرحکمی و صرفاً هنر مسلمانان و سرزمین‌های اسلامی است که متأثر از دیگر سرزمین‌ها بوده است و اصطلاح هنر اسلامی تنها یک برجسب برای تقسیم‌بندی و تفکیک میان هنر مسلمانان با هنر دیگر سرزمین‌ها تلقی می‌گردد یا اینکه هنر اسلامی، هنری رمزگرا، معنادار، حکمی و تأویل‌پذیر است که برآمده از معرفت‌شناسی، هستی‌شناسی و جهان‌شناسی اسلام است؟ تیتوس بورکهارت بر این باور است که علی‌رغم اینکه در فرم، تکنیک و اسلوب، مسلمانان هنر را از دیگر تمدن‌های هم‌جوار گرفته‌اند، اما آن فرم و اسلوب را پس از تغییر، تصاحب و مال خود کرده و از آن هنری جدید، مبتنی بر معرفت‌شناسی و هندسه ذهنی خود ساخته‌اند. در این مسأله، اندیشه بورکهارت در مقابل آن دسته از مورخان هنر همچون الگ گرابار قرار دارد که هنر اسلامی را صرفاً هنر مسلمانان و بدون هیچ‌گونه وجه و خصوصیت خاص اسلامی می‌داند. بورکهارت معتقد است که تعالیم پیامبر اکرم (ص) موجب تأسیس و شکل‌گیری تمدن اسلامی گردید و مسلمانان در تدوین و تکمیل این تمدن سهم داشته‌اند و بر اساس آموزه‌های قرآنی و نبوی، هنری را شکل داده‌اند که با آموزه‌های اسلامی سازگاری داشته و منحصر به تفکر و زیسته مسلمانان است.

کلیدواژه‌ها: تیتوس بورکهارت، هنر اسلامی، الگ گرابار، هنر حکمی، هنر تزئین

* عضو هیأت علمی و دانشیار دانشگاه ادیان و مذاهب.

«نگاه کشفی بورکهارت به حروف و تطبیق آن با علم الحروف

محمی الدین ابن عربی»

محمدجواد ادبی فرد*

تصوف مبتنی بر قاعده آنچنان که در طریقه شاذلیه توسط ابوالحسن شاذلی (۵۹۳-۶۵۶) ایجاد شد، با تمرکز بر معرفت الهی و ذکر ربّانی، رسائلی به نام (احزاب و دوائر) را به رشته تحریر درآورد که (احزاب) به اوراد و (دوائر) به تصاویر هندسی کشفی ناظر به مراقبات بصری اختصاص داشت و در عین پرداختن به کیمیا و تنجیم، به نمادهای علم الحروفی نیز عطف می نمود، همان طور که شیخ اکبر ابن عربی در کتب متعدد خود خصوصاً فتوحات مکیه و المبادی و الغایات فی المعانی الحروف و الآیات پیش از او به معرفتی قدسی و شهودی ناظر به حروف و سنّت معنوی در فرم نگارش حروف و حرف نگاره ها عطف توجهی عمیق روا داشته بود. طریقت شاذلیه از جانب پیری به نام مولای علی درقاوی بورکهارت را تحت تأثیر ارشادات معنوی مستقیم قرار داد که مذاقّه در تأثیرات این ارشاد، زوایایی را آشکار می کند که یکی از آن زوایا نگاهی کشفی و معرفتی نسبت به علم الحروف است که با بستری مسیحی آغاز شده و به حروف اسلامی و خطاطی اسلامی نیز عطف عنان می کند. بورکهارت از تبدیل حروف ایستای رومیان و ضرب آهنگ خوشنویسی راهبان ایرلندی سخن می گوید و به آلفا و امگای مسیح با نگاهی هنری-کشفی می نگرد و بر فضای معنوی خاصی متمرکز می شود که از مسیحیت تا اسلام در نظر او حروف تداوم داشته است. او در برخی آثارش به جایگاه حروف روی کرسی، جهت نوشتن حروف و حتی تناسبات ارکان شکل دهنده حرف می پردازد و شکل چرخ کیهانی حروف را ترسیم می کند. وی حروف را دارای معانی خاصی می داند و نظیر ابن عربی معتقد است تصویر درستی از معانی حروف موجب فهم عمیقی از کلمات الله می شد. بورکهارت حروف عربی را در خوشنویسی اسلامی نه فقط از جهت فرم بلکه از جهت معنوی نیز بررسی می کند و تلاش می نماید در سایه آثاری نظیر شمس الآفاق فی علم الحروف و الاوافق به احیای نگاهی خاص در حروف مبتنی بر اخلاص

* دکترای فلسفه و کلام دانشگاه تهران و پژوهشگر ادیان و عرفان.

اولیه طریقه شاذلیه مبادرت کند. در این مقاله تلاش می‌شود به تحلیل منظر بورکهارت در باب حروف و معانی پرداخته شود، همان نگاهی که در تجانسی عمیق و معرفتی می‌توان آن را با اندیشه علم الحروف ابن عربی مقایسه نمود و از خلال این قیاس، مشترکات منظر کشفی بورکهارت و ابن عربی و تأثیر از وی را در بستر طریقه شاذلیه مورد تحلیل قرار داد.

کلیدواژه‌ها: علم الحروف معرفتی-مکاشفه‌ای، معانی حروف، هنر مسیحی و اسلامی، خوشنویسی.

تقریر تیتوس بورکهارت از نکاح کیمیاوی روح و نفس و تطبیق آن با

سنت چینی کیمیا زرین

اسماعیل رادپور*

تیتوس بورکهارت در بخشی از کتاب خود کیمیا: علم آفاق و علم انفس از «نکاح کیمیاوی» سخن گفته است، یعنی نکاح مرد و زن درونی در کیمیاگری باطن که با تمثیلات مختلفی چون زر و سیم، آفتاب و ماهتاب، کبریت و سیماب، شهریار و شهربانو نمودار می‌شود. در آن نوشته، بورکهارت از کوشش تعلیم کیمیاگری غربی برای متحد و یگانه ساختن دوگانه‌ای از اجزاء وجود انسان سخن می‌گوید، اجزائی که زمانی یگانه و یکپارچه بوده و به سبب گسیختگی آدمی از مقام «آدمیت» در دو سوی مخالف از یکدیگر دور شده‌اند. این اجزاء در حقیقت همان روح و نفس آدمی هستند که آن دو را در رموز کیمیاوی مختلف نمودار ساخته‌اند. جالب توجه است که در تعلیم کیمیاوی درون دائویی که تقریباً هیچ‌گونه مناسبت تاریخی با طریق غربی کیمیا ندارد، تمثیلات مشابهی درباره نکاح کیمیاوی به کار رفته است مانند شرق و غرب (هم‌سنگ آفتاب و ماهتاب) یا سرب و سیماب (هم‌سنگ کبریت و سیماب). همچنین، چینیان از تمثیل مهم دیگری نیز بهره جسته‌اند که در حقیقت دروازه ورود به بحث از این نکاح کیمیاوی است و آن تمثیل «دلّاله ازدواج» است، کسی که زوجین را در این نکاح به یکدیگر می‌رساند و پیوند دو خاندان شرقی (روح) و غربی (نفس) در نزد او صورت می‌گیرد. جایگاه دلّاله ازدواج قلب است و خود او بنا بر تعالیم سنتی دائویی، تمثیلی است از «ایمان راستین» در دل «نیت راستین». بررسی و شرح و بسط این تمثیلات راهی است به شناخت دوسویه دو طریق باطنی کیمیاگری در مغرب‌زمین و سنت شرق دور.

کلیدواژه‌ها: تیتوس بورکهارت، کیمیاوی غربی، کیمیاوی زرین، کیمیاگری چینی، نکاح نفس

و روح

* پژوهشگر، مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران.

سنگ، خشت، چوب و قصد خوب: بورکهارت و تحلیل نسبت سازنده و

ساخته‌شده در معماری اسلامی

سید رحمان مرتضوی*

تیتوس بورکهارت بر مبنای حکمت خالده، الگویی برای خوانش هنر اسلامی پیشنهاد می‌کند که به فهم چیرستی و چگونگی اجزاء این شیوه هنروری، بدون تخطی از اصول اساسی آن، کمک می‌کند. نقطه عزیمت این روش شناسی، آگاهی از نابسندگی الگوهای مدرن در خوانش فرهنگ سنتی است؛ الگوهایی که قادر به نشان دادن و تحمل بن‌مایه‌های معنوی جهان سنتی نیستند. وی در این مسیر، نشان می‌دهد که چگونه یک اثر معماری، همچون سایر هنرهای سنتی، قادر است افق‌های روان و جهان انسان سنتی را واکاوی کند و نشان دهد؛ یک اثر معماری در جهان سنتی اسلامی، آیینه تمام‌نمای فرهنگ اسلامی است زیرا معمار مسلمان در فضایی مملو از حکمت اسلامی تنفس می‌کند و ذائقه مخاطب آن نیز در این فضا شکل گرفته است. ویژگی‌های ایمانی معمار مسلمان که در این فضا شکل یافته و پرورده شده، بخشی جدایی‌ناپذیر از سنت معماری اسلامی است و این ویژگی‌هاست که در مقام نخست به کلیت معماری اسلامی وحدت و معنا می‌بخشد. او مهارت خویش را با ایمان و دانش قدسی درآمیخته و کار خود را مسیری برای عینی‌سازی اراده خداوند بر روی زمین می‌بیند؛ چنین رویکردی هم‌زمان سازنده و ساخته‌شده را استعلا می‌بخشد و جنبه‌های طاغوتی را از آن دور می‌سازد.

کلیدواژه‌ها: بورکهارت، هنر اسلامی، معماری اسلامی.

* عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان.

«گزارش، شرح و نقد دیدگاه بورکهارت درباره نگارگری ایرانی»

محمدجواد سعیدی زاده*

سنت‌گرایان یکی از جریان‌های فکری تأثیرگذار در عرصه هنر اسلامی به شمار می‌آیند. تیتوس بورکهارت، از جمله چهره‌های شاخصی است که با رویکردی حکمی و عرفانی به تفسیر نگاره‌های ایرانی دست زده است. پرسش نوشتار آن است که آیا با تفسیر وی می‌توان به درک درستی از نگاره‌ها رسید؟ هدف از پژوهش حاضر در وهله نخست، فهم دیدگاه بورکهارت و در نهایت، درک نگاره‌های ایرانی است. بنا به نتایج مقاله، نظرگاه وی در سه عرصه عدم واقع‌نمایی، ترسیم عالم خیال و اعیان ثابت با چالش‌هایی همراه است که نگارنده به طرح و بررسی آن خواهد پرداخت. روش تحقیق این نوشتار توصیفی، تحلیلی و انتقادی است و ابزار گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای است.

کلیدواژه‌ها: نگارگری ایرانی، بورکهارت، عالم مثال، اعیان ثابت، عدم واقع‌نمایی.

* استادیار، مؤسسه هنر و اندیشه اسلامی، قم، ایران.

بررسی دیدگاه بورکهارت در نوع تأثیرپذیری مستقیم هنر اسلامی از قرآن کریم با تکیه بر هنر خوشنویسی اسلامی

عبدالله محمدی پارسا*

از دیدگاه تیتوس بورکهارت - متفکر مسلمان و سنت‌گرای سوئیسی - آلمانی و یکی از صاحب‌نظران پیشرو در تبیین هنر دینی - هنر اسلامی، هنری متأثر از قرآن کریم است که بخش عظیمی از هویت آن، معلول حضور فعال وحی در ساحت فکری و فرهنگی جامعه اسلامی است. هرچند می‌توان ماهیت نقش‌آفرینی قرآن کریم در پیدایی و پویایی هنر اسلامی را به انحاء گوناگونی تصور کرد اما از دیدگاه بورکهارت، به جهت «نبود ساختار هنری در سجع قرآن کریم» و «عدم پیروی آن از قواعد وزنی و ترکیب کلام»، جستجو برای رسیدن به الگوها و نمونه‌های قرآنی در هنر اسلامی، جهت یافتن اصلی که «به صورت مستقیم» در ترکیب و تدوین این هنر به کاربرده شود، امری عبث و بیهوده تلقی شده است. از این رو وی، نقش‌آفرینی قرآن کریم را نه در محتویات و قالب صوری آن بلکه در «حقیقت یا جوهر معنوی قرآن» می‌داند که عاری از هر گونه شکل و ظاهر بوده و به مثابه «یک ارتعاش معنوی» زمینه را برای پیدایش هنر اسلامی به سبب طنین فرهنگ توحیدی فراهم نموده است. این نوشتار، با تمرکز بیشتر بر دیدگاه بورکهارت بر نقش‌آفرینی «مستقیم» قرآن کریم در پیدایی و پویایی هنر خوشنویسی اسلامی، به بررسی این دیدگاه پرداخته و معتقد است که می‌توان شواهدی عینی از هنر خوشنویسی اسلامی ارائه داد که مصداقی از الهام بخشی عبارات و متون قرآن کریم و «تأثیر مستقیم» آن، در شکل‌گیری ساختار صوری هنر خوشنویسی اسلامی باشد.

کلیدواژه‌ها: تیتوس بورکهارت، قرآن کریم، هنر اسلامی، تأثیر قرآن بر هنر اسلامی، خوشنویسی اسلامی

* طلبه سطح چهار حوزه علمیه قم، دانش‌آموخته دکتری معارف اسلامی - دانشگاه معارف اسلامی قم.

ملاحظاتى دربارهٔ كتاب كيميا، علم جهان، علم جان از تیتوس بورکهارت

سید امیر حمزه زیدی*

این مقاله به علم کیمیا در کتاب تیتوس بورکهارت با عنوان علم جهان، علم جان و همچنین دربارهٔ فلسفهٔ هرمس و هرمتیک در رسائل *اخوان الصفا* صحبت می‌کند. کتاب تیتوس بورکهارت در سال ۱۹۶۰ م./۱۳۳۹ هـ. ق. با موضوع علم کیمیا به نام علم جهان، علم جان چاپ شد و یکی از اولین کتاب‌ها در دوران مدرن بوده که به طور جدی به علم کیمیا به عنوان یک علم باطنی در بستر فلسفه نگاه می‌کند. قسمت دوم این مقاله یک بررسی تحلیلی است در مورد چگونگی اعمال دینی مانند کیمیاگری، بخش جدایی‌ناپذیر از آراء هرمتیست‌های مسلمان مانند اخوان الصفا است.

کلیدواژه‌ها: بورکهارت، هرمس، اخوان الصفا، کیمیا.

* دانشجوی دکتری فلسفه اسلامی دانشگاه اموری، آتلانتا.

نقدِ روش‌شناختی نقدها بر زیبایی‌شناسیِ اصحابِ حکمتِ خالده با تکیه بر آراء بورکهارت

سید شاهین محسنی*

بخش قابل‌توجهی از آراء اصحاب حکمت خالده دربارهٔ هنر و نسبت آن سنت است و از آن جمله تیتوس بورکهارت توجه ویژه به هنر اسلامی داشته است. ایشان پیوستگی میان هنر سنتی با دین و وحی را نشان داده‌اند و بر وحدت معنوی میان آثار هنری سنتی تأکید کرده‌اند. دربارهٔ تحلیل‌های زیبایی‌شناسانهٔ ایشان انتقاداتی در میان پژوهشگران هنر وجود دارد. این مقاله اختصاص دارد به پاسخ شش مورد از نقدها بر زیبایی‌شناسی اصحاب حکمت خالده و این پاسخ‌ها همگی بر تحلیل روش‌شناسی آراء منتقدان متمرکز است. نشان داده شده است که چگونه پژوهش‌گران مدرن با تعمیم روش‌های مطالعاتی امروزی و با پیش‌فرض‌هایی دربارهٔ هنر مدرن، دربارهٔ تحلیل آثار هنر سنتی دچار اشتباه شده‌اند. تکیه عمده مباحث دربارهٔ هنر اسلامی در این مقاله بر آراء بورکهارت است.

کلیدواژه‌ها: حکمت خالده، سنت‌گرایی، زیبایی‌شناسی، هنر سنتی، بورکهارت.

* دانشجوی دکتری فلسفه دانشگاه شهید بهشتی.

«گذار از مساجد ستون‌دار به مساجد گنبدخانه‌ای»

حسین صبری*

درباره سیر تحول و شکل‌گیری مساجد سبک گنبدخانه‌ای نظرهای متعددی مطرح شده که بیشتر حول سیر تاریخی و تحول خطی (processual) مطرح گردیده است؛ اما ایجاد بناهای مذهبی متقدم بدون در نظر گرفتن فحوای درونی دین و همخوانی آن با کیهان‌شناسی بومی در عمل غیرممکن است؛ به همین نحو نیز فرم بنای مسجد باید کاملاً با این مفاهیم هم‌خوانی داشته باشد؛ برای مثال، تفاوت مساجد ستون‌دار سبک عربی با گنبدخانه‌ای را می‌توان در همین راستا دانست. مقاله حاضر تحقیقی درباره روند شکل‌گیری مساجد ستون‌دار ایرانی و ظهور مساجد گنبدخانه‌ای سلجوقی است، در این روند ظاهری به نظر می‌آید در نظر نگرفتن آنچه که می‌تواند سنت‌های پیشین خوانده شود هرگونه انطباقی در این زمینه را مخدوش سازد و هم‌زمان استفاده از میراث ساسانی بدون هم‌خوانی با آنچه باور اسلامی خوانده می‌شود نیز غیرممکن بوده است. در این زمینه با روشی توصیفی-تحلیلی، با استفاده از منابع مکتوب و مستندنگاری‌های پیشین به این مقوله پرداخته می‌شود.

کلیدواژه‌ها: سنت‌گرایی، مساجد ستون‌دار، مساجد گنبدخانه‌ای، کیهان‌شناسی، جهان‌بینی بومی.

* پژوهشگر انجمن حکمت و فلسفه ایران.

«اصالت عرفان اسلامی از منظر سنت‌گرایان»

محمد هادی توکلی*

وجود مشابهت در آموزه‌های عرفان اسلامی با دیگر گونه‌های عرفانی، سبب آن شد که عده‌ای از طریق روش نقد تاریخی مدعی اقتباس عرفان اسلامی از سایر نحله‌های عرفانی شوند. گرچه در مقابل این روش که هم در بنیان و هم در روش‌های خود، خصوصاً در مورد ادیان و گونه‌های عرفانی، به مشکلات عدیده دچار بود، پای روش پدیدارشناسانه در مطالعه عرفان اسلامی به میان آمد، اما از آنجا که پدیدارشناسان در خصوص چرایی مشابهت عناصر عرفانی در ملل و نحل گوناگون، پاسخی نداشتند و روش مطالعه تاریخی را تنها از آن جهت که مانع اصطیاد صحیح محتوای امر مورد مطالعه تلقی نمودند، کنار نهاده بودند؛ چرایی وجود مشابهت کماکان می‌توانست به عنوان مسأله مورد پرسش واقع گردد. در این میان سنت‌گرایان با ادعای اینکه منشأ واحد آسمانی با ظهورات متعدد خود گونه‌های متعدد عرفانی را پدید آورده، سعی در توجیه این مشابهت نمودند و از این طریق سعی کردند تا اصالت عرفان اسلامی را اثبات نمایند. ایشان در اثبات این مدعا از یک سو باید به اثبات وابستگی عرفان به دین می‌پرداختند و از سوی دیگر شبهات کسانی که روش نقد تاریخی را برگزیده بودند پاسخ می‌دادند. در این نگارش سعی بر آن است که نمایی کلی از دیدگاه‌های سنت‌گرایان در خصوص اصالت عرفان اسلامی ارائه گردد.

کلیدواژه‌ها: تجربه دینی، وحدت متعالی ادیان، اصالت عرفان اسلامی، عرفان حقیقی،

عرفان دروغین

* استایار، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، گروه فلسفه و کلام.

ملاحظات انتقادی دربارهٔ روایت و تفسیر بورکهارت از فیزیک مدرن

مصباح خندان*

تیتوس بورکهارت در راستای نقدهای کلان خود بر مدرنیته و مدرنیسم، ضمن ارائهٔ روایتی ذات‌گرایانه و فراگیر از علوم مدرن، به بازخوانی انتقادی بنیان‌ها و مبادی علوم مدرن (فیزیک، روان‌شناسی و زیست‌شناسی) می‌پردازد. تلقی خاص وی از چیستی این علوم ریشه در مبانی و رویکردهای خاص جریان «سنت‌گرایی» از جمله هستی‌شناسی و فلسفهٔ تاریخ آن‌ها دارد که ارزیابی هر یک می‌تواند موضوع پژوهش مستقلی باشد؛ در این مقال بدون توجه مستقیم به نقد مبانی سنت‌گرایی خواهم کوشید ضمن تمرکز بر روایت و نقدهای بورکهارت بر فیزیک مدرن، به ارائهٔ ملاحظات پیرامون آن می‌تواند خدشه‌ای بر تلقی متافیزیکی بورکهارت از فیزیک مدرن محسوب شوند و همچنین نقدی بر مواجههٔ او با عصر تجدید به‌شمار آیند. ابتدا نشان خواهم داد فیزیک و کیهان‌شناسی مدرن بن‌مایه‌هایی فیثاغوری و افلاطونی دارند و در نتیجه نمی‌توانیم آن‌ها را در گسستی اساسی از سنت‌های عرفانی و معنوی یونانی به‌فهم درآوریم. سپس ضمن اشاره‌ای گذرا به برخی مناظرات فیلسوفان آغاز عصر جدید دربارهٔ مفاهیم جهان‌شناسانهٔ مدرن، با تأکید بر نقش‌آفرینی دغدغه‌های الهیاتی و متافیزیکی در سرآغازهای تأسیس فیزیک مدرن، ادعای بورکهارت مبنی بر بی‌توجهی این جهان‌شناسی به حقایق غیرمحسوس و انتساب یک کمیت‌گرایی ریاضیاتی صرف به آن را به نقد خواهم کشید و در پایان ضمن اشاره به جایگاه نیوتون در تأسیس و تکوین علوم و فلسفه‌های مدرن، به بیان این ادعا خواهم پرداخت که رابطه‌ای قطعی و روشن بین فیزیک نیوتونی و پسانیوتونی با یک نظام فلسفی و الهیاتی و ارزشی خاص وجود ندارد؛ در نتیجه راه برای تفسیرهایی از فیزیک مدرن که آن را قابل جمع با یک تلقی معنوی و قدسی از هستی می‌دانند بسته نیست و عقیدهٔ بورکهارت مبنی بر معرفی فیزیک مدرن به‌عنوان علمی

* دانشجوی کارشناسی فلسفه غرب دانشگاه تهران.

بی تفاوت نسبت به ارزش‌های الهی و زمینه‌ساز ظهور بحران‌های معنوی، قابل پذیرش نخواهد بود.

کلیدواژه‌ها: سنت‌گرایی و علم مدرن، بورکهارت و جهان‌شناسی سنتی، بورکهارت و نقد تجدد، بن‌مایه‌های فیثاغوری و افلاطونی فیزیک مدرن، پیوند علم و الهیات در آغاز عصر جدید، نسبت فیزیک و متافیزیک در اندیشه‌ی نیوتون، فیزیک مدرن و فهم معنوی از هستی، فلسفه‌ی پساکانتی و فیزیک مدرن.

«ماهیت تمدن اسلامی براساس دیدگاه تیتوس بورکهارت»

مریم سعیدیان جزئی*

بورکهارت یکی از صاحب‌نظران غربی است که دربارهٔ اسلام و تمدن اسلامی دیدگاه‌هایی دارد. این تحقیق به تبیین و بررسی رویکرد بورکهارت می‌پردازد. دلیل اهمیت این امر تأثیر این رویکرد در نویسندگان هنر اسلامی و تحلیل عناصر تمدن اسلامی از منظر کشف و شهود و رویکرد معرفتی است. سؤال این است که محورهای مورد توجه بورکهارت دربارهٔ تمدن اسلامی چیست و رویکرد او چگونه است؟ این تحقیق با روش توصیفی و تحلیلی و شیوه کتابخانه‌ای به این پرسش پاسخ می‌دهد. در میان ابعاد وسیع تمدن اسلامی بورکهارت توجه خاصی به هنر و معماری اسلامی دارد و با دیدگاه تفسیری و مقایسه‌ای آن را مورد بررسی قرار می‌دهد. از نظر وی هنر اسلامی هنری مقدس و ازلی است و از نگرش بن‌مایه‌های اسلامی و مفاهیم متعالی فرانسوی بهره گرفته است. هنر اسلامی از سه مؤلفه مهم توحید، عدل و سخاوت برخوردار است. از منشأ الهی، کیفیتی معنوی غیر فردی و متعالی برخوردار است و عامل تجلی جمال و جلال الهی است. هنرمند مسلمان با خلوص و ایمان زمینه رشد و کمال را در محیط انسانی فراهم می‌آورد و برخی از نمادهای هنر و معماری اسلامی از سنت‌های پیشین و دیگران تأثیر پذیرفته و از هنر مقدس فاصله گرفته است. بورکهارت اگرچه در تلاش است تا از نگاهی دیگر هنر و معماری اسلامی را مورد کنکاش قرار دهد اما همو در تعریف مقولات، مولفه‌ها و مقولات درگیر تفاسیر خودبنیاد و دیرفهمی شده که با ماهیت و مصادیق اسلام و تمدن مسلمانان هم‌خوانی ندارد.

کلیدواژه‌ها: بورکهارت، هنر اسلامی، معماری، انسان، توحید، عدل، فضیلت.

جایگاه غایت در هنر دینی و هنر قدسی

منصور مهدوی*

هنر یکی از مهم‌ترین وجوه یک تفکر و نمود بیرونی آن است. از طریق هنر می‌توان تجسم و تجسد برخی از ابعاد انتزاعی یک تفکر را به نظاره نشست. از این رو شناخت و ارزیابی هنر در مکاتب فکری می‌تواند ما را به لایه‌های پنهان تفکر و نیز غایت آن مکتب رهنمون شود. بر این اساس توجه به هنر دینی و هنر سنتی به مثابه دو نظرگاه به بحث هنر، دارای اهمیت است. در نوشتار حاضر می‌کوشیم ابعاد هنر قدسی و سنتی را تبیین کرده و مناسبات آن را با هنر جدید بررسی کنیم. از سوی دیگر به تبیین هنر دینی نیز خواهیم پرداخت و در این امر از متون فلسفی، عرفانی و دینی مدد خواهیم گرفت. به نظر می‌رسد هنر دینی و سنتی در عین اینکه مشابهت‌های بسیاری دارند در برخی نقاط از همدیگر فاصله گرفته و از همدیگر متمایز می‌شوند. یکی از مهم‌ترین نقاط اختلاف آنها غایت هنر است.

کلیدواژه‌ها: هنر، سنت‌گرایی، دین، هنر قدسی، غایت.

استعاره تربیتی کیمیاگری از دیدگاه تیتوس بورکهارت: تربیت، هنر

کیمیاگری

فاطمه سادات بیطرفان*

رضا محمدی چابکی**

استعاره تربیتی «کیمیاگری»، استعاره نوپایی است که بر پایه تشبیه کلی «جریان تربیتی انسان» به «دانش کیمیاگری» بنا شده و به دنبال درک مفهوم اصلی تربیت بر اساس مفهوم بنیادی مستتر در دانش کیمیاگری است. این استعاره توسط اندیشمندان مختلف و در متون داستانی متعددی مورد اشاره قرار گرفته است. اما در این میان، تیتوس بورکهارت، اندیشمند و محقق بزرگ قرن بیستم، با ارائه نظریاتی در خصوص «کیمیاگری معنوی»، نظم و نسج ویژه‌ای به این مبحث بخشیده است. در واقع، کار ویژه‌ای که بورکهارت انجام داده، اعتبار بخشیدن به بُعد روحانی و عرفانی کیمیاگری، البته با پس‌زمینه‌ای اسلامی است. بر این اساس، هدف اصلی پژوهش حاضر، تبیین و تحلیل استعاره تربیتی کیمیاگری از دیدگاه تیتوس بورکهارت و یافتن پیامدهای احتمالی این دیدگاه برای حوزه تربیت است. رویکرد پژوهش، رویکردی کیفی است، که در دسته تحقیقات بنیادی-نظری قرار می‌گیرد و روش آن نیز توصیفی-تحلیلی است. نتایج پژوهش حاکی از آن است که مهم‌ترین پیامد استعاره کیمیاگری برای تربیت، پدید آمدن نگره ویژه‌ای است که مفهوم تربیت را مقارن با دو مفهوم عرفانی و هنری مدنظر قرار می‌دهد. بر این اساس، تربیت، یا همان هنر تحول، امری است عرفانی، باطنی و درونی و کیمیا، استعاره‌ای از استحاله و دگرگونی جسم و روح انسانی است.

کلیدواژه‌ها: استعاره تربیتی، کیمیاگری، عرفان، هنر، تیتوس بورکهارت.

* دانشجوی دکتری برنامه‌ریزی درسی، دانشگاه تهران.

** عضو هیأت علمی دانشگاه شهیدبهبشتی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی.

مطالعه تطبیقی هنر مقدس در ادیان مسیحیت و اسلام از دیدگاه تیتوس بورکهارت

مینو خاکپور*

رویکرد همگرایی اقوام مختلف، در دورانی که جامعه بزرگ انسانی، مبتلا به تکثر در کلیه امور، به ویژه در شیوه بیان است، موجب گردیده که ضرورت استفاده از زبانی مشترک، به مثابه ابزاری برای بیان نظریات آحاد مختلف جوامع بشری، بیش از پیش احساس گردد. هنر را می توان از جمله الفبای این زبان مشترک، برای پرهیز از انشقاق بیشتر در جوامع متکثر، معرفی نمود. مذاقه در ویژگی های هنر مقدس در حوزه ادیان، از جمله شقوق این مطالعه گسترده بوده و هدف این تحقیق، پیمایش هنر مقدس در ادیان مسیحیت و اسلام از دیدگاه تیتوس بورکهارت محقق صور مقدس در هنر ادیان است. در دیدگاه بورکهارت، هنرهای مسیحی و اسلامی، علی رغم وجود خاستگاه مشترک، نه تنها هم پارچه نبوده بلکه به شدت متفرق هستند. از نظر وی هنر مسیحی، فیگوراتیو بوده و تنها بر پایه هنر شمایل نگاری بنا شده است؛ حال آنکه هنر اسلامی، به دلایل ماهوی، از عناصر بصری مانند شکل و رنگ بهره برده و در محتوا بسیار همگن متجلی شده است. تحقیق، کیفی و متکی بر روش توصیفی - تحلیلی بوده و داده ها براساس مطالعات اسنادی گردآوری شده اند.

کلیدواژه ها: تیتوس بورکهارت، هنر مقدس، ادیان، هنر مسیحی، هنر اسلامی.

* عضو هیأت علمی دانشگاه علم و فرهنگ - شعبه رشت.

رمز پردازی در فرش دستباف با تکیه بر نظریات تیتوس بورکهارت

سعیده داداشی لوکلایه*

تیتوس بورکهارت یکی از صاحب‌نظران کم‌نظیر در زمینه هنر سنتی در مورد قالی عقیده داشت قالی رمز عالم هستی است؛ جهانی یکپارچه که تار و پودی پنهان همه اجزایش را به هم پیوند می‌زند، فرش‌های عشایری در مینیاتورهای ایرانی و نقاشی‌های اروپایی قرون چهاردهم و پانزدهم میلادی نشان می‌دهد که در آن زمان فرش در جهان رواج داشته است و در زندگی بیابان‌گردان وسیله‌ای بوده ضروری و در خانه‌های مسلمانان فرش پوششی بس عالی بوده است. همه فرش‌های ایران گویی الهام گرفته شده از فرش افسانه‌ای بهارستان هستند که تصویری است از بهشت آسمانی که فاتحین آن را با شمشیر میان خود همچون همه غنایم دیگر تقسیم کردند. هنرمند قالی از اشراق و شهود و عرفان نیز برخوردار است ولی همچون عارف و صوفی مشاهدات و حالات روحانی درونی خویش برای سایرین را نه به صورت شعر و نثر بلکه اصطلاحات و تعبیرات وی از آنچه شنیده و دیده است به صورت گل و بوته و درخت می‌باشد و راز و رمزها را به واسطه نقوش و رنگ‌ها بیان می‌کند. در این پژوهش روش گردآوری اطلاعات به صورت اسنادی و میدانی تدوین و به شیوه توصیفی - تحلیلی می‌باشد.

کلیدواژه‌ها: تیتوس بورکهارت، رمز پردازی، سنت، فرش.

* کارشناسی ارشد فرش، دانشگاه جامع علمی و کاربردی صنایع دستی تهران.

مروری بر آراء تیتوس بورکهارت و برخی همفکرانش دربارهٔ موسیقی

میلاد محمودی نوسر*

تیتوس بورکهارت از جمله بزرگ‌ترین پژوهندگان معاصر در باب الهیات، ادیان و هنرهای سنتی ملل مختلف خصوصاً کشورهای مسلمان است. وی در کتب متعددی به جنبه‌های مختلف هنر اسلامی و مسیحی پرداخته و آن را تحلیل و تشریح کرده است که در این میان اشاراتی به موسیقی نیز یافت می‌شود. همچنین در میان آثار سایر همفکرانش که از آن با عنوان نحلّه سنت‌گرایی یا حکمت جاودان یاد می‌شود که یکی از جریان‌های فکری مهم در مطالعات هنر، به‌خصوص هنرهای سنتی می‌باشد، اشارات صریح و مستقیمی در باب موسیقی یافت می‌شود. با این وجود نوشته‌ای مستقل که به بررسی مبسوط نوشته‌های ایشان دربارهٔ موسیقی پرداخته باشد موجود نیست. این در حالی است که هر یک از چهره‌های برجستهٔ سنت‌گرایی در باب کلیت موسیقی تا مسائل جزئی‌تر نظرات شایان توجهی ارائه کرده‌اند؛ از بررسی چیستی موسیقی و جایگاه موسیقی در دست‌بندی علوم و تعمق در ویژگی‌های بنیادین موسیقی در آثار تیتوس بورکهارت، بررسی انواع موسیقی و مسائل مرتبط با آموزش و اهمیت تذکار در موسیقی، خصوصاً در موسیقی هندی در آثار آناندا کوماراسوامی، بیانگری در موسیقی، هویت ریتم و ملودی، حالات و روح کلی موسیقی فرهنگ‌های مختلف در آثار فریتوف شوان، عیارسنجی موسیقی کلاسیک غربی و دوره‌های مختلف و آهنگسازان برجسته، ویژگی‌های موسیقی کلاسیک ایرانی و ارتباط آن با تصوّف در آثار سیّد حسین نصر. این مقاله تا حد امکان به بررسی این آراء و صورت‌بندی آن‌ها در جهت رسیدن به تصویری روشن در باب موسیقی از دیدگاه این دانشمندان می‌پردازد.

کلیدواژه‌ها: سنت‌گرایی، هنر سنتی، هنر دینی، موسیقی، تیتوس بورکهارت.

* مدرس، دانشگاه هنر و معماری کمال‌الملک.

«سهم بورکهارت در شناخت معماری ایران»

محمد رضا حائری مازندرانی*

در این مقاله از طریق مراجعه مستقیم به آثار معماری ایران و اندیشه های بورکهارت، مفاهیم جوهری و مصالح فراموش شده در معماری معاصر ایران معرفی می شود. بورکهارت در فصل هفتم کتاب هنر اسلامی در مبحث هماهنگی از الگوی مبنا سخن به میان می آورد: "الگوی مبنا که هنرمند پیوسته از آن سرمشق می گیرد و در آن برحسب ضرورت، گوناگونی های خاصی پدیدار می کند، این الگوهای مبنا، بی شمار هستند از آن رو که جلوه گاه هایی از واقعیات و حقیقت هستند". و این همان شیوه ایست که قرن ها معماری ایران را تداوم و تعالی بخشید تا اینکه این الگوها را کنار گذاشتیم. معماری را در جامعه معاصر ایران کمتر به عنوان هنر به رسمیت می شناسند و مقام امروزی معماری در پایین ترین سطح آموزش و کیفیت آفرینی قرار گرفته است. حال آنکه بورکهارت معماری را در زمره هنرهای می داند که نقش تعیین کننده در تامین امنیت و آرامش را بر عهده دارد. تیتوس بورکهارت معماری جهان اسلام و معماری ایران را از زاویه هنر قدسی نگاه و وجوه تاریکی را از این معماری روشن کرده است. نماینده ایرانی این دیدگاه سید حسین نصر و لاله بختیار هستند... نصر و بختیار مرتبط با ایران دیدگاه معماری بمتابه هنر قدسی را بسط داده اند و معتقدند که نمود واقعی هنر قدسی در محدوده فرهنگ ایرانی تنها به دوره اسلامی منحصر نمی شود و به دوره های زرتشتی پیش از اسلام نیز باز می گردد و این که باغ های چهار گوشه ای که حول مرکز درونی شکل گرفته اند از قداست برخوردار هستند دارد اشعاری که سروده شده همانند گات ها قداست دارند و بعد از اسلام و همین الگوها ادامه پیدا کرده در قالی و باغ و هنرهای سنتی تجلی پیدا کرده اند و جملگی تمثیل این جهانی بهشت هستند... و معتقدند سنت به این گونه تعریف شده نیست و اگر هم در حال حاضر خاموش بنظر می رسد این به معنای از بین رفتن سنت نیست... سنت اندیشه هدایت کننده در جامعه بوده... و مهمترین

* مهندس معمار و کارشناسی ارشد معماری از دانشگاه شهید بهشتی.

تاکید این دیدگاه در مورد معماری و بویژه تاکید بورکهارت این است که میبایست ترکیب کمیت به کیفیت بدل شود... و این نکته بسیار مهمی است و می بایست مورد عمل و تجربه قرار گیرد و به ساحت معماری سنتی ارتقا یابد چرا که این معماری آدمی را به برانگیختن تامل و مراقبه هدایت می کند. آیا اندیشه‌های بورکهارت درباره معماری صرفاً می بایست در درون کتابها باقی بمانند؟ آیا کتابهای بورکهارت صرفاً باید در میان عده‌ای متخصص علاقمند در گردش باشد؟ آیا نمی‌توان اندیشه‌ها و کتابهای بورکهارت را در زمره مفاد درسی دانشکده‌ها و مدارس معماری تدریس نمود؟ آیا نمی‌توان بر اساس نظریات بورکهارت پژوهش‌های عمقی‌تر ای درباره معماری ایران انجام داد؟ آیا نمی‌توان طبق دستاوردهای متفکرانه بورکهارت ساختمان ساخت و ساختمان سازی معاصر را به سمت و سوی معماری سوق داد؟

کلیدواژه‌ها: معمار، تبدیل کمیت به کیفیت، فضای محدود و بی مرز